

DOUĂ TIPĂRITURI ÎN LIMBA GERMANĂ DESPRE EVENIMENTELE DIN 1784—1785 DIN TRANSILVANIA

(Contribuții la *Bibliografia românească veche*)

Tipăriturile asupra cărora ne oprim atenția au făcut obiectul unor comunicări, prima ținută la Abrud¹, a doua la Cluj-Napoca². Am propus analiza istoriografică a tipăriturilor, în vederea includerii lor în *Bibliografia românească veche*. Dorim, aici, să subliniem câteva aspecte istoriografice care pot oferi celor interesați date ce alcătuiesc premisele unei atari retrospective atunci când vor redacta noua ediție a monumentalei lucrări a lui Ioan Bianu, Nerva Hodoș și Dan Simonescu³.

1. Prima tipăritură este *Horja und Klotska. Oberhaupt und Rathgeber der Aufrührer in Siebenbürgen*, în—8° imprimată cu litere gotice la „Karlsburg und Hermannstadt, 1785“, (vezi pl. 1)⁴.

Alexandru Roman (1826—1897), în 1863, a publicat sub titlul „Horea și Cloșca, Căpetenii și sfătuitoari ai răsculaților din Transilvania“ traducerea în românește a textului broșurii, în revista „Concordia“ de la Pesta.

A doua traducere în limba română a realizat-o Alexandru Papiu-Ilarian, publicând-o în *Tesauru de monumente istorice* în 1864.

A treia versiune românească aparține lui Eugeniu Predescu. Andrei Veress a menționat-o în *Bibliografia româno-ungară* în 1936⁵. Părți din această broșură, traduse în românește, se găsesc reproduse și în articolul lui Ion Lupas, publicat în ziarul bucureștean „Universul“ din 3 noiembrie 1934, p. 1, dar cel cărui-a îi datorăm o amplă și erudită analiză critică a acestei broșuri este istoricul clujean Nicolae

¹ Titus Furdui, *O tipăritură din 1785 intitulată Horja und Klotska necuprinsă în Bibliografia românească veche*. (O virtuală contribuție la *Bibliografia românească veche*). Comunicare ținută la Sesiunea științifică organizată în 1980 la Abrud de către Societatea de istorie Filiala Alba, Subfiliala Abrud-Cîmpeni, cu prilejul împlinirii a 15 ani de activitate.

² Titus Furdui, *Încă o tipăritură în limba germană referitoare la răscoala lui Horea imprimată în 1785 susceptibilă de a fi considerată tipăritură românească veche*. (Contribuție la *Bibliografia românească veche*). Comunicare ținută la Sesiunea științifică organizată la Muzeul de istorie al Transilvaniei din Cluj-Napoca în 1982.

³ Dan Simonescu, *Principii și propuneri de reeditare a Bibliografiei românești vechi concepută monumental de Ioan Bianu*, în volumul *Tîrgoviște — cetate a culturii românești*, (I), Studii și cercetări de bibliofilie, București, 1974, p. 39—45; Ludovic Denény, *Mijloace și metode de deplasare și identificare a tipăriturilor în vederea completării Bibliografiei românești vechi*, în volumul *Tîrgoviște — cetate a culturii românești*, (I), p. 47—53.

⁴ [Gleiser, Adam Friederich], *Horja und Klotska. Oberhaupt und Rathgeber der Aufrührer in Siebenbürgen. Eine physiognomische Skizze, historisch und charakteristisch behandelt; Nebst der Geschichte dieses Aufruhrs. Ein Beitrag zur Menschankunde und Geschichte der Unmenschheit im 18-ten Jahrhundert des Jahres 1784. Mit beider ähnlichen Schattenrissen, nebst Wappen und Insiegeln*, Karlsburg und Hermannstadt, 1785. O altă ediție la Dessau în 1786.

⁵ Andrei Veress, *Bibliografia româno-ungară*, II, București, 1932, p. 33.

Edroiu în lucrarea *Răsunetul european al răscoalei lui Horea (1784—1785)*, apărută în 1976⁶.

Tipăritura *Horja und Klotska* a apărut la Hermannstadt, adică la Sibiu, ceea ce ne îndreptățește s-o apreciem ca tipăritură românească veche. În sprijinul tezei noastre, vin și știrile publicate în această broșură, redactate de martorii oculari sau după relatările unor persoane care au avut legături directe și secrete cu juriștii care au auzit mărturiile lui Horea, Cloșca și o parte din învinuții acuzați că au participat la insurecției în 1784. De menționat, broșura a fost tradusă și în limba suedeză⁷, iar în germană a cunoscut și reeditări ulterioare. Un exemplar din ediția princeps se află și la arhiva Secției de manuscrise și carte rară a Bibliotecii Academiei R.S. România — Filiala Cluj-Napoca⁸.

2. A doua tipăritură (vezi pl. 2) este intitulată *Kurze Geschichte der Rebellion in Siebenbürgen*, in—8°, imprimată cu litere gotice, tipărită în Strassburg la 1785⁹. „Ea este — scrie Nicolae Edroiu — destul de dezvoltată asupra subiectului propus, bazată pe informație de presă mai ales“. „Broșura... își propunea ca... prin asamblarea unor asemenea informații (culese din revistele germane din Sibiu, Viena, Bratislava n.n.)... să dea o scurtă istorie a răscoalei din Transilvania pentru a împlini cererea de știri a numeroșilor cititori de limbă germană asupra răscoalei...“, „În Pre-cu-vî-n-t-a-re se fac aprecieri asupra intensificării procesului revoluționar în Europa: »Wir leben in einem Zeitalter, in welchem die Goehrungen in den Staaten nicht seltenes sind... Europa sieht grossen Veraenderung entgegen die jetzt noch in der Asche glimmen... Doch ist immer der Mühewert, dem Ursprunge dieser Gohrungen nachzuspuren, und ihren Gang zu Goebachten, immer aber bleibt das Resultat aller unserer Nachforschungen die Ueberzeugung dass Sittenverderbnis. Weichlichkeit und Luxus nach und nach wie ein unterirdischer Strom die gährungen erzeugen und endlich den Einsturz des Ganzen besonderer«. Autorul acestei broșuri — subliniază Nicolae Edroiu — expune și alte aprecieri personale“ cu privire la aceste tragice evenimente. „Faptul este explicabil — scrie același istoric — odată pătruns în medii sociale și stări de lucruri ca cele din Austria... răsunetul răscoalei determină atitudini conforme de justificare a cauzelor răscoalei, văzute în abuzurile nobilimii transilvănene, în starea de grea aservire în care aceasta adusese țărănimea“¹⁰. Asupra lor a insistat și Aurel Țintă

⁶ Nicolae Edroiu, *Răsunetul european al răscoalei lui Horea (1784—1785)*, Cluj-Napoca, 1976, p. 124—130.

⁷ *Horja und Klotska. Hufvundman och Radgifvare for De uproriske i Siebenbürgen; Physionomiskt Fragment pa et Historiskt och karakteriserande Satt afhandladt Jámte Historiem ofver detta Uppror; Et Bilägg Till människanskannedom och ománaklighetens Hystoria uti 18 de Arhundradet 1784. Mod Personernas Silhouletter, Wappen och Insegl, Ufversälting fran Tyskan, Lund, Pa Mag. Doc. Jon. Lundsblada bekostand 1785, in—8°, 48 p. tipăritură care va trebui să aibă același regim ca și originalul în germană, în ce privește calitatea de tipăritură românească veche.*

⁸ A se vedea fișa descriptivă întocmită la Secția de manuscrise și carte românească veche. Serviciul Colecției speciale a Bibliotecii Academiei R. S. România. Filiala Cluj-Napoca.

⁹ *Kurze Geschichte der Rebellion in Siebenbürgen, Nebst historische-geographische Erläuterungen. Mit den Schattenrissen der beyden Rebellen, Horia und Glöczka, Strassburg. In der Bartholomäischen Buchhandlung, auf dem Paradeplatz, 1785, 47 p., in—8°. Vezi și exemplarul Bibliotecii Academiei R. S. România, Filiala Cluj-Napoca. Exemplar nepreluat.*

¹⁰ Nicolae Edroiu, *op. cit.*, p. 131. Vezi și Gheorghe Bartoș, *Horea. Cloșca și Crișan în iconografia vremii*, în *ActaMN*, VIII/1971, p. 269; Michael Kroner, *Gravuri despre răscoala țărănească din 1784 într-o expediție din Austria*, în *Magazin istoric*, 11 (164), 1980, p. 12.

în articolul „Răsunetul răscoalei conduse de Horea, Cloșca și Crișan în Banat” (Studii, 4/1960). „Prezentarea presei — scrie acad. Ștefan Pascu în prefața lucrării lui Nicolae Edroiu — e urmată de aceea a broșurilor, pamfletelor și a altor tipărituri de epocă”. „Prețioase sînt considerațiile cu privire la condițiile sociologice ale presei, la factorul tehnic în difuzarea știrilor despre răscoală...”¹¹. Broșura interceptează „structurile de opinie” complexă a evenimentelor direct sau indirect de la sursă, iar sursa își avea nucleul în orașele Alba Iulia și Sibiu. Din conținutul textului se desprind trăsăturile specifice ale psihologiei maselor populare, pe de o parte, și ale stăpînirii habsburgice anacronice, pe de altă parte. Izvoarele istorice care se încrucișează și se interferează explică epicentrul seismic al știrilor în spontaneitatea și deruta care le implică multilateralitatea unghiurilor de vedere, dar sorgintea lor rămîne unică. Ea reflectă zbuciumul răzvrătiților țărănimii românești, în jurul cărora se comentează și se dau tot felul de „lămuriri” care de care mai contradictorii, vulnerabile. David Prodan, în a sa *Răscoala lui Horea*¹², relatează că presa vremii consemna că în Transilvania s-a declanșat „un război în toată legea”, iar broșura la care ne referim — pe baza unor „corespondențe din Sibiu” — confirma această știre. „*Kurze Geschichte* reține și ea pornirea unor sate de coloniști germani (din Transilvania, n.n.) de a se alătura răsculaților, crezînd drept poruncă a împăratului un *Calendar* cu litere roșii din Cra-covia din 1782”.

Aceste restrînse și laconice spicuri din literatura istorică de specialitate duc la susceptibilitatea — e drept neconfirmată încă — de a decanta și valorifica particularitățile editoriale ale acestor două tipărituri, care pot intra în categoria tipăriturilor numite de noi „cărți românești vechi”, după aceleași criterii pe care Virgil Cîndea le-a subliniat în legătură cu cartea lui Jean-Pierre Carra *Histoire de la Moldavie et de la Vallachie, Paris, 1777*¹³.

Dar acesta este numai un preludiv la literatura vremii imprimată în alte limbi — în primul rînd în germană — referitoare la răscoala țărănilor iobagi români din Transilvania între 1782—1785, asupra cărora va trebui să se revină în altă lucrare pentru a se aduce noi contribuții la Bibliografia românească veche¹⁴.

TITUS FURDUI

¹¹ Nicolae Edroiu, *op. cit.*, p. 6.

¹² David Prodan, *Răscoala lui Horea*, I—II, București, 1979, p. 763—764.

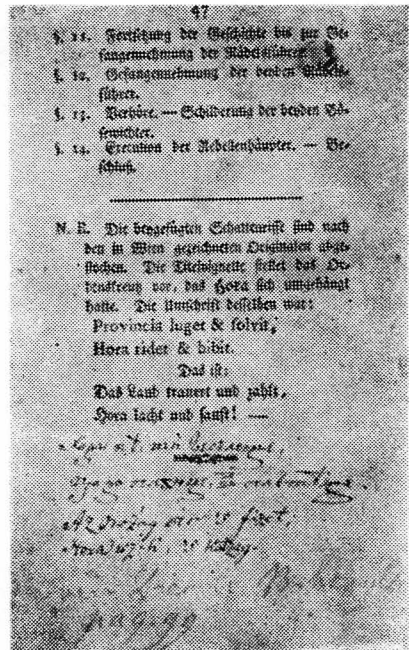
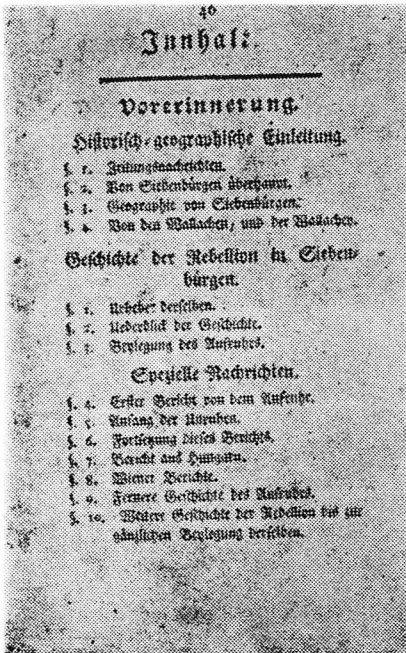
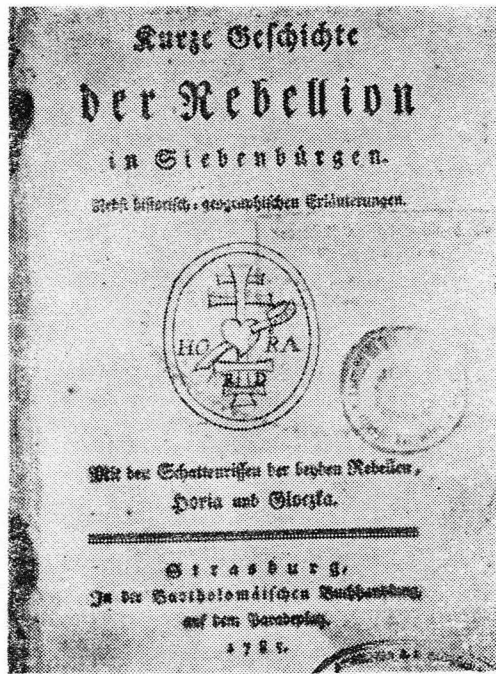
¹³ Virgil Cîndea, *Poate fi inclusă cartea lui Carra — Histoire de la Moldavie et de la Vallachie — în Bibliografia românească veche?*, în *Studii și cercetări bibliografice*, București, 1/1955, p. 243. Și această carte a cunoscut numeroase ediții. Vezi Titus Furdui, *Reeditările de texte românești vechi mărturii ale continuității milenare ale poporului român în patria noastră*, Cluj-Napoca, 1978, în *Biblioteca și cercetarea*, IV, Cluj-Napoca, 1979. Comunicare ținută la Sesiunea „Zilele Bibliotecii Academice clujene”, Cluj-Napoca, 1978.

¹⁴ Considerăm binevenită o listă nominală a celor care au adus contribuții deosebite la *Bibliografia românească veche* după apariția volumului IV în 1944.

DEUX PUBLICATIONS EN LANGUE ALLEMANDE SUR LES
ÉVÉNEMENTS DE 1784—1785 EN TRANSYLVANIE, IMPRIMÉES
EN 1785. (Contributions à l'Ancienne Bibliographie Roumaine —
Bibliografia românească veche).

(Résumé)

Il s'agit de deux publications sur la révolte des serfs roumains de Transylvanie, en 1784, imprimées en langue allemande, ayant le titre *Horja und Klotscka. Oberhaupt und Rathgeber der Aufrührer in Siebenbürgen* imprimée à Sibiu, et *Kurze Geschichte der Rebellion in Siebenbürgen. Nebst historische — geographysche Erläuterungen. Mit den Schattenrissen der beyden Rebellen, Horia und Gloczka*, imprimée à Strasbourg, en 1785. L'auteur propose ces deux ouvrages pour être considérés comme d'anciennes impressions roumaines. Toutes les deux ont été déjà présentées aux sessions scientifiques (à Abrud et à Cluj-Napoca). On fait mention des titres de quelques ouvrages — les unes des réimpressions de celui-là, les autres ne faisant partie de l'Ancienne Bibliographie Roumaine (*Bibliografia românească veche*) — mais tous en se référant aux événements de 1784 et 1785, et qui seront interprétés à une prochaine occasion.

Planşa II.

Continuarea Tomii XVI

1. — Flora' Tomnodamara k
 lucubran i iurakban. 1784⁴⁾ 4) Căcel gîm' auto
 Aranka György
 Semmel ss. coll. — Flora' d'igged u' of Belaini
 msc. ac. — Kani Zsarduragyi a igged' msc. ac.
2. — Dato quardam Reuelsthoris Poranura
 s Libo abbatis Basoni C 1784.

Flora' Tomnodamara k
 Tiztereta
 Căkosi lucubran. i Traakban
 gîg' gîtte
 Aranka György
 1784.

Joseph Paul Kemény
 Collectio
 msc. ac.
 Manuscriptorum Loloivianorum
Tomus XVI